

II. DÜNYA SAVAŞI'NIN MODERN ALTAY EDEBİYATINA YANSIMALARI

The Influence of the World War II on the Modern Altai Literature

Ferah TÜRKER*

ÖZET

II. Dünya Savaşı, Sovyet tarihinde en derin iz bırakan olaylardandır. Bütün Sovyet halkları gibi Altay Türkleri de bu savaşa katılmışlardır. Savaşa yüzlerce Altaylı genç gitmiş, kalanlar ise cephe gerisinde hizmet etmişler ve ellerinde ne varsa cepheye göndermişlerdir. Savaş bittiğinde Sovyetler Birliği galip gelmiş de olsa Altay Türkleri için geriye kalan sefalet ve sevdiklerinin kayıpları olmuş; günümüze kadar kapanmayan yaralar açılmıştır. Bu buhranlı dönem belki de en güzel yansımaları edebiyatta bulmuştur. Bu makalede, II. Dünya Savaşı'nın hem savaş döneminde hem de sonrasında Modern Altay Edebiyatı'na yansımaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *II. Dünya Savaşı, Altay Edebiyatı, sosyalist realizm, şiir, piyes*

ABSTRACT

The World War II is one of the most devastating events in the Soviet history. Both the Soviet Union and Altai Turks warred and hundreds of young men from Altai went to the battlefield. The rest of the people stayed behind the front lines and served their country. They sent all their properties to the battlefield. After the World War II although the Soviet Union won the war, destitution and the loss of their beloved ones remained in Altai. Today they still pick up the pieces. This depression era had an impact on literature. The influence of World War II on Modern Altai Literature will be emphasized in this article.

Keywords: *World War II, Modern Altai Literature, socialist realism, poem, drama*

II. Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939'da Almanların Polonya'ya girmesiyle başlamış ve zaman içerisinde pek çok ülke bu savaşa dâhil olmuştur. 22 Haziran 1941 yılında Rus topraklarına saldıran Almanlar, hızlı bir şekilde ülkeyi işgal etmeye başlamışlardır. Bu saldırıyı beklemeyen

---

* Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Bornova-İzmir, ferahturker@hotmail.com.

Ruslar, savaşın ilk dönemlerinde oldukça büyük kayıplar vermişlerdir. Almanlar daha ilk aylarda yüz binlerce Sovyet askerini esir almış, Novgorod, Leningrad gibi önemli şehirleri işgal etmiş ve Moskova'yı bombalamışlardır. Ancak ağır kış şartlarının başlamasıyla savaşın seyri değişmeye başlamış ve şartlar Sovyetlerin lehine dönmüştür. Ruslar, 1942 başlarında Alman ordusunu çekilmeye zorlayacak hücumlar gerçekleştirmişlerdir. Almanlar, Sovyetler ile müttefiklerinin karşı taarruzu ve işgali altındaki ülkelerin çözülmeye başlaması ile ağır bir yenilgi almışlardır. 17 Nisan 1945'te Sovyet Rusya, Berlin'e saldırmış ve iki hafta içinde işgal etmiştir. 34 milyon insanın hayatını kaybettiği bu savaş, 1945 yılında Almanların yenilgisiyle son bulmuştur.¹

II. Dünya Savaşı, pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, Rusya tarihinde de en derin iz bırakan olaylardandır. Sovyetler Birliği'nin savaşa katılmasıyla birlikte ülkenin dört bir tarafından milyonlarca insan cephelere gönderilmiş ve teknolojik olarak üstün olan Almanlar karşısında direnebilmede, insan gücünü kullanma önemli bir rol oynamıştır. Lakin savaş bittiğinde kayıplar çok büyük olmuştur. Bazı Rus kaynaklara göre yirmi milyon insan hayatını bu savaşta kaybetmiştir. Savaş, ekonomik bakımdan da büyük kayıplara yol açmıştır. Bu dönemde ülkede seferberlik ilan edilmiş ve ülkenin tüm geliri cepheye gönderilmiştir. Almanlar, tarım arazilerini, kolhoz ve sovhozları ele geçirmişler, demir yollarını sökerek götürmüşler, hayvanlara el koymuşlar ve fabrikaları yıkıp, yağmalamışlardır.² Savaşta özellikle, erkek nüfus azalmış, geriye ise savaşamayacak kadar yaşlı ve hasta olanlar kalmıştır. Bu da büyük oranda iş gücü kaybına sebep olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin aktif olarak bu savaşta yer aldığı 1941-1945 yıllarında, yönetimde Stalin vardır. Stalin, Sovyet halkının desteğini alabilmek için baskıcı politikalarını bir kenara bırakmış, kısa bir dönem için bile olsa, dinî ve millî politikalarda bazı değişiklikler yapmıştır. Halkın millî duygularını harekete geçirebilmek için II. Dünya Savaşı'na "Büyük Yurt Savaşı" adını vermiştir.

Sovyetler Birliği'ndeki diğer bütün halklar gibi, Altay Türkleri de hayatları pahasına bu savaşa katılmış ve bu savaşı "Ada Töröl Uçun Ulu Cuu" (Ana Vatan İçin Ulu Savaş) olarak adlandırmışlardır. Altay Türkleri sadece asker gücüyle değil ekonomik bakımdan da bu savaşa katkı sağlamışlardır. 1941 yılında savaşın başlamasıyla birlikte para, altın, gümüş, kürk, deri, canlı hayvan, kısacası ellerinde avuçlarında ne varsa hepsi savaş için oluşturulan fona aktarılmıştır. Savaş sonrasında yirmi binden fazla insana savaş dönemindeki hizmetlerinden dolayı madalya verilmiştir.³

II. Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği'nin genelinde olduğu gibi, Altay Türkleri için de hem sefalet hem de büyük nüfus kayıplarına sebep olmuştur. 1945 yılında savaş bitse de

¹ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Çev: Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s.487-522.

² B. Aluşkin, "Törölistiñ Ulu Ceñüzi", **Mönkülikke Undılbas**, Gorno-Altay, 1975, s. 6; G. Vernadsky, **age.**, s.523.

³ Y. Brajnikov, "Öştülerdi Jeñerinde Tuulu Altaydıñ Cömöltözi", **Mönkülikke Undılbas**, Gorno-Altay, 1975, s.19-22.

geçen bu zorlu yılların izlerini silmek pek mümkün olmamıştır. Binlerce Altay Türkü, yıllarca savaşta kaybettikleri yakınlarının acısını çekmiş, bu kayıplar ve ümitsiz bekleyişler dramatik bir şekilde edebiyata da aksetmiştir. Makalede, öncelikle “Sovyet Dönemi Modern Altay Edebiyatı” hakkında genel bilgi verilecek, ardından “Savaş Dönemi Modern Altay Edebiyatı” ve “Savaş Sonrası Modern Altay Edebiyatı” başlıkları altında II. Dünya Savaşı’nın yansımaları üzerinde durulacaktır.

Sovyet Dönemi Modern Altay Edebiyatı

Yazılı Altay edebiyatının kuruluşu 19. yüzyılın ikinci yarısına dayandırılmaktadır. Bu dönemde Hristiyanlığın yayılması için misyoner okulları açılmış ve yazılı Altay edebiyatının ilk temsilcileri bu okullarda yetişmişlerdir. Bu okulda okuyan ve daha sonra W. Radloff, V. İ. Verbitskiy gibi bilim adamlarına derleme ve tercüme faaliyetlerinde yardım eden Çevalkov, hem ilk folklorcu hem de yazdığı şiirlerle Modern Altay Edebiyatı’nın ilk temsilcisi sayılmaktadır. Ancak Modern Altay Edebiyatı, asıl önemli şahsiyetlerini, Sovyetler Birliği Dönemi’nde, yani 1920’li yıllardan sonra yetiştirmiştir.⁴

1917’de Çarlık Rusya’nın yıkılması ve Sovyetler Birliği’nin kurulmasıyla birlikte yeni bir dönem başlamıştır. “Ekim İhtilâli” olarak da adlandırılan bu dönemde, yeni yönetim sisteminin kurulabilmesi ve halka benimsetilebilmesi için sanattan ve edebiyattan da istifade edilmiştir. Bu yeni döneme uygun, yeni insan tipinin yaratılmasında edebiyat propaganda aracı olarak kullanılmıştır. 1923’te Komünist Parti, Sovyetler Birliği’ndeki edebî grupları, sansür uygulayarak, sıkı bir şekilde kontrol altına almış, 1925’te Komünist Parti’nin sanat-edebiyat-siyaset ilişkisini ortaya koyan talimatı yayımlanmıştır. “Sosyalist Realizm” olarak adlandırılan bu yeni akım, 1917’de ilk olarak ortaya çıkmış, 1932’de ise resmîleşmiştir. 1932’de alınan kararlarla edebiyattaki çok seslilik yerini yavaş yavaş tek sesliliğe bırakmaya başlamıştır. Böylelikle edebiyatçılar ideolojik yükümlülükler altına sokulmuş ve edebî faaliyetler kontrol edilmiştir.⁵ Stalin’in yönetiminde kaldığı 1953 yılına kadar uyguladığı baskı politikaları, edebiyatta da sıkı bir şekilde uygulanmış, rejim yanlısı eser vermeyenler ya da eserlerinde sakıncalı unsurlar bulunanlar ya ölümle ya da sürgünle cezalandırılmıştır. Bu dönemde milliyetçi pek çok Türk aydını da bu tür zulümlere uğramıştır.

Modern Altay Edebiyatı da bu dönemde uygulanan politikalar doğrultusunda şekillenmiştir. İlk zamanlarda şairler, sosyalist devrimin savunuculuğunu yapma gayretine girmişler ve şekli göz ardı etmişlerdir. Zaten “sosyalist realizm” akımının hâkim olduğu dö-

⁴ Bk. İbrahim Dilek, “Altay Türkleri Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, C. 4, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998, s.451-453.

⁵ Erdoğan Uygur, “Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 9/1-2, Ankara, 2005, s.24-26; “Toplumların Yeniden Yapılanmasında Edebiyat Adamlarının Rolü ve Sovyetler Döneminde Azerbaycan Örneği”, **III. Kültür ve Kimlik Araştırmaları Sempozyumu**, 14-17 Haziran 2005, İstanbul; Fatma Açık, “Nevai Şahsında Sovyet Bakış Açısının Yaş Türkistan Dergisi’nde Eleştirisi”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 39, Erzurum, 2009, s. 911.

nemde önemli olan da şekil değil içeriktir. Hatta G. Plehanov, ideolojik içerikten mahrum bir çalışmanın sanat eseri olamayacağını ifade etmiş ve edebiyatın izlemesi gereken güzergâhı şu şekilde belirlemiştir: Realite→ ideoloji→ içerik→ biçim→ güzellik.⁶

1930'larda Altaylı edebiyatçılar başlangıçtaki acemiliklerini atmışlar, kısmî bir felsefi derinlik kazanarak, eserlerini istenen ideolojik-estetik ölçüye ulaştırmışlardır. Ünlü yazarların eserlerinin Rusçadan tercüme edilmesi de edebî eserlerin değerinin artmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde şiirler, şekil bakımından daha güzelleşmiş, hatta yeni şekiller denenmiştir. Bu da şiirin, edebî bakımdan yükseldiğini göstermektedir. Ancak gazetelerde çıkan bazı eleştirilerin basılan eserleri ulusalcı olmakla suçlaması, yazarların takibata uğramasına sebep olmuştur. Dönemin baskı politikasının bir neticesi olarak Modern Altay Edebiyatı istenilen seviyeye gelememiştir.⁷

1940'larda II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Stalin, halkın desteğini alabilmek için baskı politikalarına kısa bir süreliğine de olsa ara vermiştir. Stalin, savaştaki kötü gidişatın halkın gücüyle düzeltilebileceğine inanarak dinî ve millî politikalarında geçici olarak değişikliklere gitmiş ve halkın ihtiyaç duyduğu özgürlükleri yaşamalarında serbestlik sağlamıştır. Ancak savaş biter bitmez eski politikalarına geri dönmüş ve eski baskıcı rejimi ölümüne kadar devam ettirmiştir.

II. Dünya Savaşı, bütün Sovyet Edebiyatı'nda olduğu gibi Modern Altay Edebiyatı'nı da derinden etkilemiştir. Ancak savaş sırasında ve sonrasında farklı edebî politikalar izlenmesi ve her iki dönemin de insanlarda farklı bir psikoloji yaratması, edebiyatta da farklı yansımalarla ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı II. Dünya Savaşı'nın Altay Edebiyatı'ndaki yansımalarını daha iyi değerlendirebilmek için, bu dönemi, "Savaş Dönemi Altay Edebiyatı" ve "Savaş Sonrası Altay Edebiyatı" olarak ikiye ayırarak incelemek gerekmektedir:

A. Savaş Dönemi Modern Altay Edebiyatı:

1941 yılında savaş başladığında, bütün Sovyet halkıyla birlikte edebiyatçılar da cepheye götürülmüş ve savaş muhabiri, gazeteci ya da normal asker olarak savaşa katılmışlardır. Altay Edebiyatı'ndan İsay Tantiev, Takşa Ozoçinov, İvan Koçeev, Vasiliy İrtanov, Jaña Bedyurov, İvan Şodoev, Nikolay Kuranakov gibi isimler bunlardan bazılarıdır. Ancak pek çoğu geri dönememiştir.⁸ Savaş Dönemi Altay Edebiyatı'nın en dikkat çeken isimleri P. V. Kuçiyak, Ç. İ. Ençinov ve J. T. Bedirov'dur.

Pavel Vasilyeviç Kuçiyak (1897-1943), Modern Altay Edebiyatı'nın en tanınmış şahsiyetlerindedir. Sağlığı elvermediği için savaşa alınmayan Kuçiyak, bu duruma çok üzülmüş ve yazdığı şiirlerle cephe gerisinde üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Kuçiyak, savaşla

⁶ François Champarnaud, *Révolution et Contre-Révolution Culturelles en URSS*, Editions Anthropos, Paris 1975, s.68-70, E. Uygur, agm.'den alıntıdır.

⁷ Stepan Kataşev, *Altay Ülger Kereginde (Oçerkter)*, Gorno-Altay, 1974, s.12-13.

⁸ Sazon Saymoviç Surazakov, *Altay Literatura*, Gorno-Altay, 1995, s.193; S. Kataşev, *age*, s.14, 236.

ilgili ilk şiirini 1941 yılında kaleme almıştır. “Eneziniñ Cakıltazı” adlı şiirde, bir ananın savaş giden genç yaştaki evladını uğurlamasını ve onu cesaretlendirişini anlatmıştır:

Men seni emçekle azıragam
Töröl sege carık körgüsken.
Kayra körböy bar, balam,
Kalaptu batır bol, uulım!
Alıp-Manaş baatırdıy,
Öştüge kilebes, katu bol!
Altay-Buuçay baatırdıy,
Ölbös, möñkü iydelü bol!

Ben seni sütümle besledim,
Vatan sana mutluluk gösterdi.
Arkana bakmadan git, yavrum,
Acımasız bahadır ol, oğlum!
Alıp-Manaş bahadır gibi,
Düşmana acıma, sert ol!
Altay-Buuçay bahadır gibi,
Ölümsüz, ebedî kuvvette ol!

Şiirde, ana, oğlunu “Alıp-Manaş” ve “Altay-Buuçay” gibi destan kahramanlarına benzeterek yüreklendirmek istemektedir. Savaş döneminde Altaylı askerlerin destan kahramanlarıyla özdeşleştirilmesi ve onlardan “Altaylı bahadırlar”, “Alplar” diye bahsedilmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur.⁹ Bu, millî hisleri uyandırarak halkı ve askerleri cesaretlendirme amacı güden savaş dönemine özgü politikanın bir gereğidir.

Anasının bu dileklerine oğlunun Sovyetlere ve partiye olan bağlılığını ifade eden şu mısralarla cevap vermesi ise şairin baskılardan çekindiği için şiirinde bir denge kurmaya çalıştığı intibahı uyandırmaktadır:

İjen, ene, ijen mege,
Slerdiñ emçektiñ cılı südi
Meniñ kanımda cılıp cürgende,
Törölimniñ bergen ırızı
Cüregimde çeçektep turganda,
Uulıñniñ kolu tırlaşpas,
Uyakta seni arttırbas!
Oygor partiyaniñ cakıltazın,
Oyto baspay, büdürerim,
Kayraldu Sovet töröl cerim,
Kanım kıskanbay, korurım!

İnan, ana, inan bana...
Sizin memenizin ılık sütü,
Benim kanımı ısıtırken,
Vatanımın verdiği mutluluk,
Yüreğimde çiçeklenirken,
Oğlunun eli titremez
Seni utanca boğmaz!
Güçlü partinin emrini,
Geri dönmeden yerine getiririm.
Değerli Sovyet vatanımı, yurdumu,
Kanım pahasına korurum!¹⁰

Kuçiyak’ın savaş dönemine ait bir başka eseri, “Ödüp Bolbozın” adlı piyesidir. Kızıl Ordu’nun Almanlara karşı verdiği mücadelenin anlatıldığı bu piyeste bir Alman kâşifinin Rus topraklarında keşif yaparken kolhozda çalışan Fedoseevna tarafından fark edilmesi ve canı pahasına onu askerlere teslim etmesi konu edilmiştir.

⁹ S. Surazakov, *Altay Folklor*, Gorno-Altay, 1975, s.226.

¹⁰ *Age.*, s.193-194.

Kuçiyak'ın savaşa dair yazmaya başladığı bir başka eseri “Eki Gvardeetsi” adlı piyesidir. Lakin yazar, bu piyesi tamamlayamadan vefat etmiştir. Piyeste, Altay Türklerinin hem cephede hem de cephe gerisinde verdiği mücadele ve Ruslarla olan yakın dostlukları konu edilmiştir. Piyes, 1950 yılında yayınlanmıştır.

Çot İvanoviç Ençinov (1914-1988), savaş döneminin en önemli yazarlarından. 1930'larda yazmaya başlamış, savaş döneminde Altay tiyatrosunun edebiyat bölümünde yönetici olarak görev yapmıştır. “Temir-Sanaa” (daha sonra “Temir” olarak adı değiştirilmiştir) ve “Ay-Tana” adlı piyesleri savaş zamanında pek çok defa sahnelenmiştir. Ençinov'un savaş temalı şiirleri de vardır. Bu şiirler arasında özellikle “Argımak”, “Şoñkor” ve “Kayran Köörkiy” dikkat çekmektedir. Bu şiirler, aynı zamanda bestelenmiştir. Altaylı delikanlının besleyip büyüttüğü argımak¹¹ atıyla savaşa gidişinin anlatıldığı “Argımak”ta, delikanlı, Altay epik kahramanları gibi atıyla konuşmakta ve birlikte karar vererek hareket etmektedirler. “Şoñkor” adlı şiirde ise Altaylı genç bir kadın, gökyüzünde uçan şahine duygularını şu şekilde anlatmaktadır:

Kök teñeri tübile,
Ak-bulutıñ üstile,
Körgön cañıs ejime,
Kojoñımdı cetirzeñ,
Faşistterdi kırالا,
Adı çıkkan er bolzın.
Ayılı-curtın sananıp,
Amır canıp ol kelzin.

Gökyüzünün altından,
Ak bulutun üstünden,
Gördüğün biricik eşime,
Şarkımı ulaştırırsan,
Faşistleri yok edip,
Adı bilinen er olsun.
Evini yurdunu düşünüp,
Huzurlu olarak gelsin.¹²

“Kayran Köörkiy” adlı şiirde ise genç kız, savaşa giden sevgilisini cesaretlendirmekte ve döndükten sonra onun eşi olacağını söyleyerek motivasyonunu arttırmaya çalışmaktadır. Şiirde, Altay askerlerinin “bahadır”lara, düşmanın ise “cutpa”ya yani “dev”e benzetilmesi, destan geleneğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayran meniñ köörkiyim,
Kayra körüp, kunukpa,
Cuulajarga barala,
Unduldım dep sananba,
Açap cutpa öştüni,

Benim kıymetli sevgilim,
Ardına bakıp kederlenme,
Savaşmaya gidip,
Unutulduğum diye düşünme.
Aç gözlü dev düşmanı,

¹¹ “Argımak”, Altay Türklerinin efsanelerinde olağanüstü fiziksel özelliklere sahip ve koşmaya başladığı zaman durdurulması mümkün olmayan atlardır, bk. Ferah Türker, **Altay Türklerinin Efsaneleri (İnceleme-Metin)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011, s.320-322; S. Surazakov ise “*argımak atların, insanı şaşırtacak kadar hızlı koşan kanatlı atlar*” olduğunu söylemektedir, bk. S.S. Surazakov, **age.**, s.211.

¹² S. Surazakov, **Altay Literatúra**, s.197.

Agaş keptü kezip cür,
Albatını korytan,
Alıp-baatır bolup cür,
Közim caji tögülbey,
Keleriñdi sakırım,
Cuu bojogon kiyninde,
Cajına ejiñ bolorım.

Ağaç keser gibi kes.
Halkını koruyan,
Bahadır gibi ol.
Gözümün yaşı akmaz,
Dönüşünü beklerim.
Savaş bittikten sonra,
Ömür boyu eşin olurum.¹³

Ençinov'un cephede savaşan Altaylı yiğitler için yazdığı "Altay Baatırlar" ise onun edebî kabiliyetini gösteren şiirleri arasında sayılmaktadır. Bu şiirde Altaylı gençlerin kahramanlığı ön plana çıkarılarak halka moral verilmeye çalışılmıştır.

Bis cuuçıl Altaylar,
Altaylar,
Adı çıkkan baatırlar,
baatırlar,
Kayran töröl cer uçun,
cer uçun,
Kanıbıstı kiskanbas,
kiskanbas,
Kayran Sovet cañ uçun,
cañ uçun,
Mingen bitsin attarı,
attarı,
Salkın keptü mañtadı,
mañtadı,
Koldo bistiñ üldübis,
öldübis,
Calkın bolup çağıldı,
çağıldı.

Biz savaşçı Altaylılar,
Altaylılar,
Ünlenen bahadırlar,
bahadırlar,
Kıymetli vatan toprağı için,
toprağı için,
Kanımızı sakınmaz,
sakınmaz,
Kıymetli Sovyet iktidarı için,
iktidarı için,
Bizim bindiğimiz atlarımız,
atlarımız,
Fırtına gibi dörtnala koştı,
dörtnala koştı,
Elimizde bizim kılıcımız,
kılıcımız,
Yıldırım olup çaktı,
çaktı.¹⁴

Ençinov'un II. Dünya Savaşı ile ilgili yazdığı şiirler arasında "Tündeği Kuuçın", "Nökörimniñ Ölgöni", "Amırka", "Ene", "Eki Frantuz" ve "Sovyetskiy Cuuçıl" da sayılabilir. Ancak bu şiirler halkın mücadelesini ve olayların derinliğini yeterince gösteremediği için sanatsal bakımdan daha alt seviyede sayılmaktadır. Ençinov'un savaş zamanında yazdığı en önemli eserlerden biri "Ay-Tana" adlı piyestir. Bu piyes, dilinin zayıf olması, savaşın ziyade kolhozdaki insanların yaşamlarını ve aşklarını konu etmesi bakımından eleştirilmiştir.¹⁵

¹³ Age., s. 197.

¹⁴ Age., s.198.

¹⁵ Age., s.201-201.

Çünkü sosyalist realizmde kişilerin iç dünyasının bir önemi yoktur, önemli olan sistemin işleyişidir.¹⁶

Ençinov'un Altay masal geleneğinden istifade ederek yazdığı "Temir Sanaa" ("Temir") adlı piyesinde, Altay Türklerinin eski yaşamları konu edilmektedir. Eski feodal düzenin konu edildiği piyeste, yoksulların taygalarda özgürce avlanabilmesi için Temir'in, Toyboñ Kağanla mücadelesi ve kağanın acımasızlığı anlatılmaktadır. Bu piyes, daha sonra Kuçiyak'ın da desteğini alarak sahneye konmuş, atasözleri ve şarkılar da piyese dâhil edilmiştir. Bu da Altaylı edebiyatçıların geleneksel konu ve şekilleri, sosyalist realizm anlayışı çerçevesinde halkı cesaretlendirmek için kullandıklarını göstermektedir. "Temir", Modern Altay Edebiyatı'nda ilk manzum piyes denemesidir. Ençinov'un "Alban" adlı masalı da benzer şekilde kağanlık dönemini konu edinmektedir. Bu eserlerin savaş zamanında yazılması elbette ki bir rastlantı değildir. Savaş zamanında, Almanların Sovyetleri tekrar eski "karanlık" günlere döndürmeyi gaye edindiklerini düşünmelerinden dolayı bu şekilde bir önlem almışlardır.¹⁷

Savaş döneminde dikkat çeken edebiyatçılardan bir diğeri **Jaña Todoşeviç Bedirov**'dur. II. Dünya Savaşı'na katılan Bedirov, savaşta gösterdiği mücadeleden dolayı "Moskovayı Savunma" ve "Stalingradı Savunma" madalyalarını almıştır. Bedirov, şair ve yazar olarak 1920'li ve 30'lu yıllarda Gorno-Altay'da çok meşhur olmuştur. Şarkılarının ve şiirlerinin çoğu gazetelerde yayınlanmıştır. Savaş döneminde cepheye giden şairlerin şiirleri genellikle ele geçmemiş olsa da Bedirov'un şiirleri elde mevcuttur. Şairin 1984'te yayınlanan "Altay Cuuçıl Janrları" adlı kitabında ve "El-Altay" adlı yıllıkta, savaş döneminde ve sonrasında yazdığı şiirleri yer almıştır. Bu şiirlerde vatan sevgisi, vatanın korunması ve zafer gibi konular işlenmiştir. Halk şiiri ölçülerine uygun kaleme aldığı bu şiirlerde folklorik unsurlara da yer verilmiş, dolayısıyla şiirleri halk şiiri örnekleri arasında da sayılmaktadır.¹⁸

Bedirov'un savaşı konu edindiği şiirleri arasında "Kandu Faşistti Ceñip Sal!", "Kandu Cuuga Men Kirdim", "Biçigim Ay Çaligandıy Körünzin", "Amır Törölime Cañar" sayılabilir. 1941 yılında kaleme aldığı "Blagopojelaniya Naroda (Voinu) Pered Otrpravkoy na Voynu" (Halkın Askere Göndermeden Önceki Duası) adlı şiirinde, halkın, askerlerin düşmanı yenmesi ve sağ salim Altay'a dönmesi yönündeki dileklerine yer verilmiştir. Bedirov, Savaş Dönemi Sovyet Edebiyatı'nda önemli bir tür olan mektup tarzı şiirler de yazmıştır. Bu tür, Altay Edebiyatı'na, Bedirov'un şiirleriyle girmiştir, denilebilir. "Bilik-Pismo", "Pismo Nökörime", "Pismoniñ Nerezi" ve "Amır Cürze, Birikpey..." şairin bu türde yazdığı şiirlerdendir.¹⁹

¹⁶ Sedat Adıgüzel, "İsmail Şıhlı'nın Ayrılan Yollar Romanı ve Sosyalizm Realizmi", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 23, Erzurum, 2004, s. 116.

¹⁷ S. Surazakov, **age.**, s.202-204.

¹⁸ S. S. Kataş, S. Ş. Katınova, "Literatura Perioda Velikoy Oteçestvennoy Voynı i Pervogo Poslevoennogo Desyatiletıya", **İstoriya Altayskoy Literaturı**, Haz: İ.İ. Belekov, S.Ş. Katınova, C. I, Gorno-Altay, 2004, s.245-246.

¹⁹ **Agm.**, s.246.

“Bilik-Pismo” adlı şiirini, savaşı gören birinin gözüyle yazan şair, savaşın uzamasını ve insanların acısını anlatmaktadır. Şair, karısına hitaben yazdığı bu mektup şiirde, aslında karısının şahsında bütün halkına hitap etmekte ve zafere inanılması gerektiği inancını bu vesileyle tüm topluma aşlamaya çalışmaktadır.

Ottu cuunañ ezen cetir
Ondo albatı onço bilzin.
Ozogi boyım men cürüm,
Ot calkındıy ezendi
Ondo uluska tekşi ayt.

Korkunç savaştan selam ulaştır,
Oradaki halkın hepsi bilsin.
Ben hâlâ hayattayım,
Yıldırım gibi selamımı,
Tüm insanlara ilet.²⁰

B. Savaş Sonrası Modern Altay Edebiyatı

1945 yılında II. Dünya Savaşı sona erse de savaşın getirdiği sıkıntılarla birlikte yıllarca aşılamayacak yeni bir buhranlı dönem başlamıştır. Savaştan sonra büyük yoksulluk baş göstermiş, pek çok aile savaşta yakınlarını kaybetmiş ya da hiçbir haber alamamıştır. Bu dönemde yetişen nesil, savaşın getirdiği sıkıntıları çok erken yaşta yaşamış ve savaşın yarattığı bunalımı kolay atlatamamışlardır. Savaş öncesi dönemin umutlu ve motive edici eserleri, bu dönemde yerini umutsuzluğun, çaresizce bekleyişin ve gelecek kuşaklar için duyulan endişenin işlendiği eserlere bırakmıştır. Ancak yine de Sovyet askerlerinin kahramanlıkları, kazanılan zaferler ve vatan sevgisi de işlenmeye devam etmiştir.

Savaştan sonraki dönemde, 1950’li yılların başında yetişen yeni yazarlar arasında en dikkate değer isimler L. V. Kokışev, A. O. Adarov, E. M. Palkin ve B. U. Ukaçin’dir. Moskova Edebiyat Enstitüsüne gönderilerek eğitim almaları sağlanan bu genç edebiyatçılarla birlikte Altay Edebiyatı’nda değişimler başlamış ve bu değişimler yeni Altay Edebiyatı’nın müjdecileri olmuştur.²¹

Modern Altay Edebiyatı’nın en önemli şahsiyetlerinden olan **Lazar Vasilyeviç Kokışev** (1933-1975)’in çocukluğu II. Dünya Savaşı’nın zor yıllarına denk gelmiştir. Bir taraftan açlık ve hastalıklar, diğer taraftan babasının savaşta öldürülmesi, şairi oldukça etkilemiştir. Sekiz yaşındayken savaşın başlamasıyla mutlu çocukluğu sona eren Kokışev, evin en büyük çocuğu olması dolayısıyla da annesinin yardımcısı olmuş ve eğitim hayatı zora girmiştir. Şair, bu zor zamanları hiçbir zaman unutmamış ve o dönem yaşanan yoksulluğu, şiirlerinde en açık şekilde ifade etmiştir.

Tünde aştap oygonıp kelgemde,
Enem sıymap, boyıma kileyten.
“Ceeren uydıs canıp la kelze,
Cedegen kurut ekeler”, deytен.

Gece acıkıp uyandığında,
Acıyarak okşadı beni anam.
“Kızıl ineğimiz döndüğünde,
Kurut getirir”, dedi.²²

²⁰ Agm., s.247.

²¹ Agm., s.248-249.

²² S. Kataşev, age., s.16-18.

Daha çok şairlik yönüyle tanınan **Arjan Oyunçinoviç Adarov**²³ (1932-2005) da çocukluk yılları savaş dönemine denk gelen şairlerdendir. Savaşta babasını kaybetmiş olması da onu derinden etkilemiş ve o dönem yaşadığı sıkıntıları şiirlerine aksettirmiştir. Şair, bu buhranlı dönemin sonunda güzel günlerin geleceğini şu şekilde dile getirmiştir:

Rossiyanın elbek keen üstile, Kanattu kojoñdor meni uçurdu. Ol ırıstıñ, cayımnıñ kojoñdorı, Ol kojoñdor, Rossiya kereginde, Ol süüştiñ, amadunıñ kojoñdorı, Cañı, kaykaldu cürüm kereginde. Bu cürüm uçun adam cürümin bergen, Rossiya ogo cañı kojoñdor çümdeyt.	Rusya'nın geniş, güzel topraklarında, Kanatlı şarkılar beni uçurdu. Onlar mutluluğun, özgürlüğün şarkıları, O şarkılar, Rusya hakkında. Onlar sevincin, gayenin şarkıları, Yeni, harika bir yaşam hakkında, Bu yaşam için babam hayatını verdi, Rusya ona yeni şarkılar yaratmakta. ²⁴
--	--

Modern Altay Edebiyatı'nın roman sahasında en çok tanınan isimlerden biri olan **Erkemen Matinoviç Palkin**²⁵ (1934-1991) de savaş döneminde yetişen edebiyatçılardandır. Palkin, Sovyet ordusuna ve onun emirlerine pek çok şiirinde yer vermiştir. "Kızıl Çerüçi" adlı şiirinde Kızıl Ordu'nun bu savaşta diğer ülkelere olan yardımlarını anlatmıştır. Şair, bu şiiri Macaristan'daki Sovyet askerlerinin mezarlarını gördüğünde yazmıştır. Yıllardır aileleri tarafından ümitsizce beklenen bu isimsiz askerleri görünce derin bir kedere boğulan şair, duygularını şu mısralarla ifade etmiştir:

Soloñı bolzın, cıldıstar küyzin, Ce kara cerdi cart köröyin, Kızılçerüniñ bu kalgançı ceri, Kızıl calbış ottıy bolzın. Cer-telekey üstine, Tañdaktalıp körünzin.	Gökkuşağı çıksın, yıldızlar çaksın ki Kara toprağı iyi göreyim. Kızıl ordunun bu son toprağı, Kızıl alevli ateş gibi olsun, Yeryüzünün üstü, Tan yeri gibi aydınlansın. ²⁶
---	--

Savaş döneminde yetişen bir başka önemli isim ise **Boris Ukaçinoviç Ukaçin** (1936-2003)'dir. Ukaçin, Altay Türklerinin destanlarında kahramanın en yakın arkadaşı olan argımak atıyla adlandırdığı "Argımaktın Mañı" adlı şiirinde, Altay Türklerinin savaş döneminde yaşadıklarını anlatmıştır.

Argımak! Sen tübekti carlap, 41 cılda,	Argımak! Sen sefaleti gördün, 41 yılında,
---	--

²³ İ. Dilek, **age.**, s.799.

²⁴ S. Kataşev, **age.**, s.31-32.

²⁵ İ Dilek, **age.**, s.800.

²⁶ S. Kataşev, **age.**, s.32-33.

Tuularga kıstalgan curttarla mañtagañ Dağlarda sıkıştırılan yurtlarda koştun,
 Irızımnañ ayırıp, öskö talaga, Mutluluğumdan ayırıp, başka tarafa,
 Adamdı ayılınan cajına apargañ. Babamı evinden ömür boyu ayırdın.²⁷

Boris Ukaçin'in savaş sonrası dönemde Altay Türklerinin yaşadığı sefaleti anlatan şiiri ise şu şekildedir²⁸:

Caş, kiçinek
 Uulçak tujımda,
 Adalaris bistiñ
 Cuuda tujında,
 Turalar tuduş la
 Karañuy dep bodogom,
 Kerosin le tustı
 Kartoşko lo kalaştı,
 Kuday ceriniñ
 Baylıgı dep bodogom.
 Men bir de katap
 Cahar cibegem toyo,
 Tabılza, taarın da
 Cip koygodıy bolgom.
 Kalaş dep aş
 Kandıy tatu bolgon!
 Kaçan da ogo
 Toybozım dep bodogom...
 Adalar kayda da
 Cuu cerinde.
 Erten-eñir
 Eneler işte.
 Süünçi degeni ne?
 Bayla, ertelep,
 Enezi işteñ canarı.
 Iris degeni ne?
 Bayla tuzakka
 Koyon tüşkeni
 Kijiniñ cürümi,
 Bayla, ürgülcige mindıy:
 Katkı as,
 Süünçi as,

Genç, küçük
 Oğlan çocuğu olduğumda
 Babalarımız
 Savaşta olduğunda
 Bütün evler
 Karanlık sanırdım,
 Gazyağı ile tuzu
 Patates ile ekmeği
 Tanrı toprağının
 Zenginliği sanırdım.
 Ben bir kere bile
 Şeker yemedim doyasıya
 Çuvalı bulunsa da
 Yiyemedim.
 Ekmek denilen yiyecek
 Nasıl tatlı idi!
 Hiçbir zaman ona
 Doyamam sanırdım...
 Babalar her zaman
 Savaş yerinde.
 Sabah akşam
 Analar işte.
 Sevinç denilen şey ne?
 Belki, sabahları
 Anasının işten dönmesi.
 Mutluluk denilen şey ne?
 Belki tuzağa
 Tavşanın düşmesi
 İnsanın hayatı,
 Belki sonuna kadar böyle:
 Kahkaha az,
 Sevinç az,

²⁷ Age., s.33.

²⁸ Age., s.18-19.

“Adam” dep aytpas,
Ol cuuda,
Ol sakılta,
Köstö çaş,
Boynı çaş...

“Baba” demez,
O, savaştta,
O, beklenir,
Gözde yaş,
Kendi küçük...²⁹

Görüldüğü gibi savaş bittikten sonra halkın motivasyonunu arttırmaya yönelik şiirler son bulmuştur. Savaş bitse de halkta açtığı yaralar iyileşmemiş, insanlar yakınlarını kaybetmenin acısını ve yaşadıkları zorlukları unutamamışlardır. Bu buhranlı dönemde yetişen edebiyatçılar da bu acıları en saf haliyle şiirlerinde yansıtmışlar ve dolayısıyla şiirlerde genellikle karamsar bir hava hâkim olmuştur.

Savaştan önce gelişmekte olan Modern Altay Edebiyatı, savaş döneminde gelişimini aynı hızla sürdürememiştir. Savaştan sonra sefaletin baş gösterdiği bu dönemde insanlar, geçim derdine düşmüşlerdir. Bir taraftan yoksulluk, diğer taraftan savaşın getirdiği sıkıntılar, edebiyatın ilerlemesinin önünde bir engel teşkil etmiştir. Pek çok edebiyatçı cepheye gönderilmiş ve savaşta hayatını kaybetmiştir. Savaştan dönenler ise hemen üretmeye başlayamamışlar; zira hayatlarının düzene girmesi hiç de kolay olmamıştır. Bu dönemde daha ziyade nazım şeklinde eserler verilmiş ve Sovyet askerlerinin kahramanlıkları, zafer gibi konuların yanı sıra vatan sevgisi, Altay’ın güzelliği, sakin hayata özlem, yeni hayat kurma çabaları ve emek gibi konular da işlenmiştir.³⁰

Savaş sonrası dönemde edebiyatı ilerletmek için çeşitli çalışmalar da yürütülmüştür. Gençler edebiyata yönlendirilmiş, basımevleri kurularak yayınların sayısında artış sağlanmış, mevcut yazarların edebî yönü güçlendirilmeye çalışılmıştır. 1947-1951 yılları arasında Sibiryaya yazarlarının katıldığı toplantılar düzenlenerek edebî türlerin çeşitlenmesinin ve güncel konulara daha çok yer verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. 1952’de Gorno-Altay’da Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü açılmış ve bölgedeki edebî çalışmalar bu enstitüde toplanmaya başlamıştır. 1959’da Yazarlar Birliği kurularak çalışmalara bu kurum altında devam edilmiştir. Bu arada “Altaydın Çolmonı” adlı gazetede ve “Altaydın Tuularında” adlı yıllıkta Altaylı edebiyatçıların eserlerine yer verilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Rus yazarların eserleri Altay Türkçesine tercüme edilmiştir. Tüm bu faaliyetler, Altay Edebiyatı’nın olgunlaşmasında ve daha nitelikli eserler yaratılmasında etkili olmuştur.³¹

Sonuç

1940’lı yıllar, Altay Edebiyatı’nda bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu dönem, Stalin’in yönetiminde olduğu ve onun baskı politikalarının edebiyatta ve sanatta kendini gösterdiği yıllardır. Ancak savaşın başlamasıyla birlikte yeni döneme uygun yeni insan tipi yaratma politikasından taviz vermek ve baskıyı kısmen hafifletmek zorunda kalınmıştır. Bu

²⁹ Age., s.17-18.

³⁰ S. S. Katak, S. Ş. Katınova, agm., s.248-253.

³¹ Agm., s.248-255.

dönemde Sovyetler Birliği halkları arasında millî duyguların ifade edildiği eserlerin yazılmasına göz yumulmuş, hatta bu yönde eser vermeye teşvik edilmişlerdir. Altay'da da dönemin psikolojisine uygun olarak, Altaylı gençlerin destan kahramanlarına benzetildiği ve millî duyguların canlı tutulduğu eserler verilerek halk motive edilmeye çalışılmıştır. Almanların mağlubiyeti de bu havanın devamlılığını sağlamıştır. Savaş zamanında edebiyatçılardan dönemin politikasına uygun eserler vermeleri beklenmiş, aksi davrananlar ağır şekilde eleştirilmişler ya da cezalandırılmışlardır.

Hem savaş döneminde hem de sonrasında en önemli edebî şekiller, şiir ve tiyatro olmuştur. Şiirin kolay ezberlenmesi ve Altay Türklerinin köklü bir sözlü geleneğe sahip olması bu şeklin ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Tiyatro ise Ekim İhtilali'nin başından beri toplumun inşası için bir araç olarak görülerek halkın eğitimi ve propaganda için kullanılmıştır. Her iki türün de ön plana çıkmasında okuma-yazma oranının yüksek olmaması da en önemli etkenlerdendir.³²

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde bilançosu çok ağır olmuştur. Savaşın sona ermesiyle birlikte insanlar gerçeklerle karşılaşmışlar, savaş boyunca devam ettirmeye çalıştıkları umut yerini derin bir karamsarlığa bırakmıştır. Binlerce kilometre ötedeki cephelerde Sovyetler Birliği için savaşan yüzlerce Altaylı gencin çoğu geri dönememiştir. Cepheye giden yakınlarından hiçbir haber alamayan insanlar, yıllarca umutla dönmelerini beklemişlerdir. Sefalet ise uzun süre devam etmiştir. Bu dönemde toplum, sosyal bakımdan bugün bile devam eden büyük yaralar almıştır. Savaşın getirdiği sefalet, acı kayıplar, geleceğe karşı ümitsizlik, II. Dünya Savaşı'nın yeni kurulmakta ve gelişmekte olan Altay Edebiyatı'na bıraktığı en önemli miras olmuştur.

KAYNAKÇA

- AÇIK Fatma, "Nevai Şahsında Sovyet Bakış Açısının Yaş Türkistan Dergisi'nde Eleştirisi", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 39, Erzurum, 2009, s. 909-918.
- ADIGÜZEL Sedat, "İsmail Şihli'nin Ayrılan Yollar Romanı ve Sosyalizm Realizmi", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 23, Erzurum, 2004, s.115-122.
- ALUŞKİN B., "Törölistiñ Ulu Ceñüzi", **Mönkülikke Undılbas**, Gorno-Altay, 1975, s. 3-7.
- BRAJNİKOV Y., "Öştülerdi Jeñerinde Tuulu Altaydın Cömöltözi", **Mönkülikke Undılbas**, Gorno-Altay, 1975, s.17-23.
- CHAMPARNAUD François, **Révolution et Contre-Révolution Culturelles en URSS**, Editions Anthropos, Paris, 1975.
- DİLEK İbrahim, "Altay Türkleri Edebiyatı", **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, AKM Yayınları, Ankara, 2007, s.787-802.
- , "Altay Türkleri Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, C. 4, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1998, s.451-482.

³² G. Vernadsky, **age.**, s. 485.

KATAŞ S.S., KATINOVA S.Ş., “Literatura Perioda Velikoy Oteçestvennoy Voynı i Pervogo Poslevoennogo Desyatiletıya”, **İstoriya Altayskoy Literaturı**, Haz: İ.İ. Belekov, S.Ş. Katınova, C. I, Gorno-Altay, 2004, s.236-256.

KATAŞEV Stepan, **Altay Ülger Kereginde (Oçerkter)**, Gorno-Altay, 1974.

SURAZAKOV Sazon Saymoviç, **Altay Folklor**, Gorno-Altay, 1975.

-----, **Altay Literatura**, Gorno-Altay, 1995.

TÜRKER Ferah, **Altay Türklerinin Efsaneleri (İnceleme-Metin)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011.

UYGUR Erdoğan, “Toplumların Yeniden Yapılanmasında Edebiyat Adamlarının Rolü ve Sovyetler Döneminde Azerbaycan Örneği”, **III. Kültür ve Kimlik Araştırmaları Sempozyumu**, 14-17 Haziran 2005, İstanbul.

-----, “Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 9/1-2, Ankara, 2005, s.23-30.

VERNADSKY George, **Rusya Tarihi**, Çev: Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009.